

Medie- och informationskunnighet är mer än bara källkritik och tekniskt kunnande. Vilka behov är det som behöver mötas och hur?

ÖVRIG VETENSKAPLIG

DOI: <https://doi.org/10.58714/ul.v17i3.13609>

Marit Nybelius

The same day as the invasion of Ukraine started, the two biggest TV news channels in Sweden and the prime minister pointed out the problem with source criticism of media and that it is difficult to know what a reliable source is and why it is very important to be critical (SVT, 2022; TV4, 2022). This article dwells on source criticism in mainly digital media within the school subject of civics, both as a problematizing text and as a discussion. The discussion has its basis in two studies. One is a study from the Swedish Schools Inspectorate that originates from an audit of the teaching of source criticism within civics classes, mainly in regards to digital media and where there is a criticism towards the content and teaching of the subject. The other study is a study from the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) that was published in May 2021. It is a PISA study where it was noted that 15 year old pupils all over the world had difficulties in sorting facts from opinions in digital media. The Nordic Countries were ranked high, despite only around 50 percent of the pupils managing to differ between fact and opinion. The two studies are then brought up in conjunction with previous research, which mainly focuses on the teaching of source criticism within civic classes and the mediatization process that is ongoing in society, and which forms the basis for the discussion. Based on the problematization it is evident that there is a strong need to increase the knowledge of media and information among pupils, if they are to be brought up as citizens in a democracy. The three main questions are therefore, what kind of MIL do the pupils have and do the teachers in the schools have the opportunity to further their education to a required level and is it reasonable that student teachers in the subjects they are training for should also have time to educate themselves sufficiently in Media and information literacy to be able to strengthen the pupils MIK?

Keywords: mediatization, social science, digitalization, criticism of the sources

Samtiden ställer allt större krav på att elever ska ha hög medie- och informationskunnighet

Enligt den svenska Skolinspektionens rapport, om källkritik i samhällskunskapsämnet från 2018, präglas samtiden av ett antal olika fenomen och trender som i snabb takt förändrar samhället. Det är exempelvis globalisering, automatisering och digitalisering. Digitaliseringen ställer höga krav på hur vi tolkar digitala medier. Det betyder att det kommer att krävas nya kunskaper för att söka och värdera information och det är av högsta prioritet att vi kan värdera information eftersom antalet internetanvändare i dag uppgår till 4156 miljoner. Det motsvarar 54,4 procent av världens befolkning (Skolinspektionen, 2018). Utvecklingen har lett till att vi befinner oss i en digital era. Invasionen av Ukraina har blivit ett tydligt exempel på varför medie- och informationskunnighet är av högsta prioritet för att elever och övriga medborgare ska förstå samtiden de lever i. I samband med krig är det svårt att hitta pålitliga källor, vilket påpekades redan den första dagen av invasionen i nyhetsprogrammen på SVT och TV4 och framfördes även av dåvarande statsminister Magdalena Andersson (SVT, 2022; TV4 2022). Skolinspektionens rapport publicerades eftersom samhällskunskapsämnet i den svenska grundskolan år 7–9 hade granskats. Det framkommer i rapporten att det finns brister i undervisningen gällande källkritik av digitala medier och även dess utformning kritiserar. Kritiken handlar om svagheter i undervisningen relaterat till både det tekniska kunnandet och att förstå och läsa texter på internet (Skolinspektionen, 2018). Den tionde maj 2021 kom dessutom Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) med en rapport kopplad till en PISA- undersökning där det konstaterades att enbart 50,6 procent av 15-åringarna i Sverige, Danmark och Norge kan skilja fakta från åsikter när de läser. De finska eleverna hade ett bättre resultat, men nådde ändå bara upp till 52,4 procent. Det gav Finland en framskjutande plats i världen. Detta trots att 47,6 procent av de finska eleverna inte kunde skilja mellan fakta och åsikter (OECD, 2021).

Problemområde

Trots att vi befinner oss i en digital era är undervisningen i Medie- och informationskunnighet i skolorna eftersatt. Detta oaktat att det sedan 2011 framgår i styrdokumentet för skolan att digitaliseringen ska prioriteras. Att detta är ett problemområde framkommer i olika rapporter och undersökningar från bland annat Skolinspektionen 2018 och OECD 2021. Medie- och informationskunnighet relateras även till yttrandefriheten och pressfriheten (Carlsson, 2019: b).

Syfte

Syftet med texten är att belysa problematiken med elevers och även lärares bristfälliga Medie- och informationskunnighet. Syftet är även att utifrån tidigare forskning, teorier och rapporter diskutera möjliga lösningar på problemet.

Typ av text

Textens tyngdpunkt kommer att ligga på bakgrund, tidigare forskning och publicerade rapporter för att kunna problematisera och argumentera. Texten hamnar därför inom kategorin explorativ och förändringsorienterad essä. Texten börjar med inledningen och problemområdet följt av bakgrunden med ett historiskt perspektiv på Medie- och informationskunnighet. Därefter följer den kritik som har framkommit mot undervisningen i skolan för att följas av tidigare forskning inom medialisering och informationskunnighet följt av teorier om medialisering. Utifrån bakgrunden

tidigare forskning och teorierna diskuteras möjliga lösningar och texten avslutas med förslag till framtida forskning.

BAKGRUND

Vi har idag en polemisk samhällsdebatt som går att relatera till ett svagt MIK bland befolkningen, där felinformation och konspirationsteorier sprids och som visar att MIK påverkar maktprocessen. Ulla Carlsson, professor i Medie- och kommunikationsvetenskap menar att enda sättet att möta förändringarna i kommunikationssamhället är genom utbildning och kunskapsutveckling (Carlsson, 2018).

Hur relationen mellan medborgare och medierna är har diskuterats under århundraden och redan Platon pratade om sann och falsk retorik. Från och med 1920–1930- talen har det diskuterats i de utvecklade länderna att mediekunskapen måste stärkas och även om det akademiska ämnet Medie- och kommunikationsvetenskap är relativt ungt har det genomförts medieforskning under många decennier och fokus har ofta varit på de nyare medierna, vilket har alternerat beroende på decennium (Carlsson, 2019: a). För att fostra samtida och framtida medborgare är det därför viktigt att inkludera skolan i forskningen och diskussionerna om medier.

Med start under 1960-talet uttalades ett behov att medborgarna måste förstå medierna, vilket kom att kallas att vara medielitterär. Mellan 1960-1990 organiserade sig därför lärare på olika sätt, i främst USA, Kanada, Storbritannien, Frankrike och Australien och åberopade behovet av att få träning för att bli medielitterära (Carlsson, 2019: a).

En pådrivande organisation för att stärka mediekunskapen i världen har varit UNESCO som redan under 1960-talet arrangerade en konferens och publicerade rapporter för att stärka det kritiska tänkandet relaterat till TV och BIO-film. De arbetade även fram en läroplan för massmedieutbildning 1978. År 1982 arrangerade de en konferens med 19 medlemsstater där de tog fram ett dokument som fick namnet ”The Grünwald Declaration on Media Education” och 2007 stärktes detta dokument med ”The Paris agenda for Media Education” där rekommendationer gavs till medlemsländerna hur de bland annat borde arbeta med medieutbildning på alla utbildningsnivåer och de poängterade att lärarna behövde utbildas (Carlsson, 2019: a). Sedan 2011 finns också mediekunskap med i läroplanerna i Sverige som en viktig del under begreppet digitalisering (Skolverket, 2010).

I Sverige har det varit Statens medieråd som har varit den pådrivande organisationen och som idag erbjuder skolor och pedagoger undervisningsupplägg som handlar om källkritik av bland annat digitala medier och kritisk medieförståelse (Statens medieråd, 2021; Nordicom, 2021). Det finns även andra intressenter som aktörsnätverket MIK som i samarbete med Utbildningsradion har tagit fram en kunskapsbank där lärare kan hitta material till sina lektioner. På kunskapsbanken finns även redan färdiga lektioner. Undervisningsinnehållet är allt från upphovsrätt, källgranskning till att arbeta med att producera eget material. Även företag inom journalistbranschen har genomfört olika insatser, de senaste åren, för att stärka MIK hos elever och hjälpa lärare med stöd till undervisningen. Ett av syftena med undervisningen har varit och är att öka förståelsen och kunskapen om journalistik, lära sig skillnaden mellan journalistik och sociala medier och att tolka nyheter (Statens medieråd, 2017). Ett exempel är Mediekompassen som är en plattform som ägs av Tidningsutgivarna (Startsida - Mediekompass). På plattformen presenteras bland annat olika

lektionsövningar som behandlar pressfrihet och hur eleverna själva kan producera både text och bild (Gustafsdotter & Nyberg, 2019). Det finns även några få fristående kurser på högre lärosäten som ges för att stärka kunnskapen kring digitalisering bland lärare (antagning.se, 2023).

De undervisningsinsatser som presenteras ovan är inte integrerade i skolsystemen, vilket kanske är symptomatiskt då ett problem relaterat till skolan och MIK är att det har tagit lång tid för digitala medier och digitala verktyg att bli en del av de rådande utbildningssystemen (Seufert et.al., 2016). I den svenska läroplanen från 2011 för grundskolan, förskolan samt fritidshemmet belyses digitaliseringen som ett prioriterat område. Tolkningen av begreppet digitalisering är emellertid otydlig (Skolverket, 2010). I den reviderade läroplanen som började att gälla första juli 2019 kompletteras definitionen av begreppet digitalisering och även om inte medie- och informationskunnighet (MIK) används som begrepp framgår det implicit att det ska undervisas i MIK (Skolverket, 2019). MIK ingår i ämnesområdet mediekunskap, ett begrepp som också ingår i läroplanerna. Mediekunskap handlar om att individer behöver *tillgång* till den digitala tekniken, individerna måste behärska att *analysera* och *värdera* innehållet i de digitala medierna och de ska ha kunskap för att kunna *skapa*, *reflektera* och *agera* i kontakten med medier (Eristi & Erdem, 2017; Carlsson, 2019).

Dagens samhälle kräver MIK för att de enskilda medborgarna ska kunna interagera socialt och delta i samhället. MIK är även relaterat till yttrandefriheten och pressfriheten (Carlsson, 2019:b).

Två definitioner som är återkommande i texten är Medie- och Informationskunnighet (MIK) och *medielitterär/ medielitteracitet (MIL)*. År 2007 tog UNESCO fram ett koncept som kombinerar digital kunnskap och medial kunnskap (Carlsson, 2019:a). I konceptet ingår: informationslitteracitet, bibliotekslitteracitet, FOE och FOI- litteracitet, digital litteracitet, datorlitteracitet, internetlitteracitet, spellitteracitet, biolitteracitet, televisionlitteracitet, nyhetslitteracitet, reklamslitteracitet, mediallitteracitet.

Medielitterär eller *medielitteracitet* används i den här texten för att beskriva en kunskap och en kunskapsnivå av elevers förståelse för medier och främst digitala medier.

I flera kursplaner och i ämnet samhällskunskap, som är ett ämne där källkritik är en viktig del, belyses att eleverna ska lära sig om demokrati. Vidare poängteras i kursplanerna att eleverna ska läras förstå vad som pågår i samhället och hur digitaliseringen påverkar samhället. Det framgår även i kursplanerna att eleverna ska lära sig ett kritiskt förhållningssätt, eftersom samhället förändras i ett högt tempo och med ett stort informationsflöde. Undervisningen ska även möjliggöra för eleverna att vara aktiva i samhällslivet (Skolverket, 2023). Ett annat ämne som ska innehålla källkritik i undervisningen är ämnet svenska. I svenska I för gymnasieskolan står det explicit i kursplanen att eleverna bland annat ska lära sig att hantera digitala verktyg i samband med presentationer och att de även ska lära sig berättarteknik och vanliga stildrag i fiktivt berättande i bland annat film och andra medier, varav det sista även är en framskriven del i ämnets syfte (Skolverket, 2023).

Kritik mot den källkritiska undervisningen

I Skolinspektionens rapport går det att läsa att samhällsutvecklingen har gett eleverna ett behov av medie- och informationskunnighet där de behöver lära sig att internet är ett verktyg som erbjuder möjligheter, där internet ger upphov till nästan oändliga möjligheter rent kvantitativt, men även möjligheter med stort värde och kvalitet, vilket är positivt, men att eleverna även utsätter sig för stora

risktaganden genom att befinna sig på internet. Från rapporten framgår det att eleverna får lära sig för lite om risker och möjligheter. Skolinspektionen menar bland annat att det saknas både bredd och djup i undervisningen. Det står även i rapporten att undervisningen i källkritik på nätet inte anses ha hög kvalitet i två av tre skolor (Skolinspektionen, 2018).

I rapporten från Skolinspektionen framkommer även att Skolinspektionen inte anser att läraren har tillräckligt mycket kunskap om vissa aspekter av världen, då Skolinspektionen menar att det behövs kompetensutveckling av lärarna och en förbättrad samverkan med annan relevant personal som till exempel skolbibliotekarier i undervisningen av källkritik inom samhällskunskapen. Det poängteras att skolbiblioteken bör bli en del av undervisningen för att stärka den digitala kompetensen. Skolbibliotekarien förväntas uppfylla en del av de behov som finns eftersom hen förväntas ha utbildning i informationssökning och källgranskning och hen ska därför användas som en resurs i undervisningen (Skolinspektionen, 2018).

Det kommer ständigt nya informationskällor och det krävs ständig kompetensutveckling. Lärare på flera skolor i granskningen efterfrågar därför kunskap om algoritmer, sociala medier och kunskap om spridning av falsk information och de menar att det behövs mer undervisning i och på plattformar där eleverna rör sig (Skolinspektionen, 2018). Hur stora bristerna på de olika skolorna i rapporten är varierar, men det är värt att poängtera att de skolor där bristen är som störst har rektorerna inte vetskap om lärarnas kompetens i området. Skolor får även kritik för att eleverna inte får lära sig att publicera material och att sätta ihop material (Skolinspektionen, 2018).

Utifrån Skolinspektionens rapport aktualiseras frågan: Hur kommer det sig att trots att digitaliseringen finns med i läroplanerna redan 2011, att eleverna tio år senare till hög grad inte kan skilja mellan fakta och åsikter? (Skolverket, 2010; OECD, 2021).

TIDIGARE FORSKNING

Svenska skolungdomar uppfattar själva att de har en god förmåga att hitta och värdera information som publiceras på nätet, enligt en studie av Thomas Nygren och Mona Guath som bland annat forskar på källkritik. I deras studie fick ungdomar, efter att de hade fått göra en självskattning, genomgå ett test där de skulle värdera om texterna de fått var nyheter eller annonser. Deras faktiska värderingsförmåga skiljde sig markant från deras uppskattade värderingsförmåga och 88 procent hade svårt att skilja mellan nyheter och annonser. Av eleverna ansåg även bara 44 procent att en nyhet från Sveriges radio, som ska vara politiskt oberoende, vara lika trovärdig som en nyhet från Fria Tider, som är en högerpopulistisk mediekanal. Däremot var eleverna bättre på att genomsöka manipulativa bilder. Nygren och Guath kom även fram till att det fanns indikationer på att eleverna är ”nyhetsundvikare” (Nygren & Guath, 2019). I en annan studie av Nygren et.al (2020) kom de fram till att svenska elever ofta har svårt att förklara hur och varför texter och bilder har producerats. Det bör poängteras att de elever som hade mer erfarenhet av att läsa digitalt och även erfarenhet av att genomföra bildmanipulation var emellertid bättre på att värdera bildernas äkthet. Nygren et.al. (2020) menar att ”För utbildningens del synliggör detta vikten av att skolan både lär ut kunskaper om faktiska sakförhållanden (vad?) och låter elever testa nya tekniker så att de bättre kan förstå hur bilder kan manipuleras” (Nygren et.al., 2020:168). I resultatet framkommer tydligt att elever har svårt att värdera trovärdigheten i digitala nyheter. Det finns emellertid elever som är bättre på att värdera än andra och de eleverna kan även identifiera vem som är avsändare, hur annonser är märkta

och varför informationen har skrivits och även om texten är till för att informera eller om den är till för att sälja något. Karaktäristiskt för dem som inte hanterar värderingen lika tillfredställande är att de fokuserar på innehållet och de har även svårt att tolka texten som finns i samband med en annons, som egentligen ska hjälpa läsaren att skilja mellan redaktionell reklam och redaktionell text (Nygren et.al., 2020). ”Här behövs det uppenbarligen mer träning i att ifrågasätta författaren och beakta bakomliggande syften” (Nygren et.al., 2020:169).

Studier om källkritik av medier kan även jämföras med en studie av Patrik Johansson som disputerade på källkritik inom historieämnet. Han menar att ett av hans resultat visar att det finns ett problem när elever ska källgranska information av historisk karaktär. I hans studier framkommer att eleverna ibland har svårt att separera sina egna perspektiv med det historiska subjektets och samtidigt kunna använda sig av sina egna erfarenheter när de ska få en förståelse för det historiska skeendet. Eleverna kan även fördöma handlingar som historiska personer gör för att de dömer utifrån nutidens moraliska måttstock (Johansson, 2019). Det resultatet är intressant utifrån ett medielitterärt perspektiv, för även om digitala medier inte alltid handlar om historiskt innehåll kan texter som elever läser på nätet vara skrivna i en helt annan kontext än elevens vardagliga sammanhang. Författaren och mottagaren (eleven) kan ha olika referensramar och moralisk måttstock varför tolkningarna kan bli felaktiga eller det kan vara svårt för eleven att förstå utifrån dennes erfarenheter hur den ska tolka texten och/eller bilden.

Forskarna Yap Jing Xuan och Muhammad che Amat Asyraf (2021) belyser en annan aspekt som de menar bör hanteras i skolan av lärare och det är hur elever påverkas av sociala medier och framförallt med fokus på beroendenaspekten. De har skrivit artikeln *Social media addiction and young people: a systemativ review of literature*, som är en systematisk litteraturstudie. En mycket viktig roll som bland annat läraren har är att lära eleverna att hantera sociala medier och få ett sunt förhållningssätt till dem så att eleverna inte blir beroende av sociala medier (Xuan & Asyraf, 2021).

TEORIER OM MEDIALISERING

Inkluderat i termen medie- och informationskunnighet är begreppet medialisering. Sedan några årtionden studeras och definieras begreppet med hjälp av bland andra teorier hur medialiseringen av vårt samhälle fortgår. Teorierna är en hjälp för oss att förstå var vi befinner oss rent samhälleligt relaterat till den mediala utvecklingen. Medieforskarna Nick Couldry och Andreas Hepp (2013) menar att medieforskningen fram till mitten av 1900-talet fokuserade på att analysera texter, undersöka produktionen av politisk ekonomi och arbeta med publik- och receptionsanalyser. Mediernas roll växte samtidigt kraftigt i de utvecklade länderna. Enligt Couldry och Hepp behövdes ett begrepp för att undersöka konsekvenserna av medierna och kommunikationen i det vardagliga livet och mellan sociala ytor. Ett begrepp som började användas var medialisering (Couldry & Hepp, 2013).

Under åren har teorier om medialisering arbetats fram och i den här artikeln aktualiseras två perspektiv som är relevanta för problemområdet. Det ena perspektivet är det socialkonstruktivistiska som i korthet handlar om hur medier blir verktyg för att hjälpa oss att konstruera vår sociala verklighet. En medieforskare som arbetat med det perspektivet är Andre´ Jansson som har undersökt vårt sociala utrymme i relation till medier. Hans studier visar bland annat hur vi agerar, men också var vi agerar i förhållanden till medierna (Jansson, 2013).

Medieforskaren Stina Bengtsson har med bland andra Jansson (2021) genomfört ett projekt där de menar att de har tagit fram ett verktyg som kan hjälpa forskare att mäta nivån av medialisering bland befolkningen. Verktyget utgår från teorin om de 16 basala önskingarna som vi människor har som skapar motivation och som skrevs fram av Steven Reiss 2004. Önskingarna är makt, oberoende, nyfikenhet, acceptans, ordning, sparande, heder, idealism, social kontakt, familj, status, revansch, romantik, mat, fysisk aktivitet och lugn (Reiss, 2004).

Det andra medialiseringsperspektivet som belyses i den här texten är det institutionella. Det institutionella perspektivet kan användas för att diskutera relationen skolan och media/medierna. Båda perspektiven kan även användas för att både diskutera och problematisera på mikro- och makronivå. Medieforskaren Kent Asp beskrev medialisering, ur ett institutionellt perspektiv i sin avhandling från 1986. Avhandlingen handlade om media-politik-publik (Asp, 2011). Nästan 30 år senare presenterade han en uppdatering av sin ursprungliga tolkning av medialiseringsprocessen. Asp delar in processen i fem nyckelfaktorer (Asp, 2014). Den första är *adaption* som är en process genom vilken vi måste lära oss att ta till oss och förhålla oss till en förändrad medieomgivning (social inlärningsprocess). Denna första nyckelfaktor definieras som att institutionerna genom interaktionen med det omgivande mediesamhället både måste anpassa sig och förhålla sig till den mediala utvecklingen. I skolans värld har det bland annat inneburit att ta in datorer i lektionssalarna. Från och med mitten av 1990-talet har det även inneburit att förhålla sig till internet ur ett pedagogiskt och didaktiskt perspektiv och även andra mediala verktyg som mobiltelefonen. En social inlärningsprocess innefattar både teknik och ett kognitivt skeende. Den andra nyckelfaktorn innebär *uppkomsten av oberoende medieinstitutioner*. Exempel för skolan kan vara företag som erbjuder olika mediala verktyg, tekniska hjälpmedel eller mjukvaror och som erbjuder ett visst innehåll producerat för skolan, vilket påverkar pedagogiken och didaktiken. Den tredje nyckelfaktorn handlar om *det ökade medieberoendet*. Att digitaliseringen förekommer i läroplanerna från och med 2011 är ett exempel på skolans ökade medieberoende. Den fjärde nyckelfaktorn kallar Asp *maktskifte*, vilket kan tolkas som att ett maktskifte uppstår som en effekt av att institutioner går igenom medialiseringsprocesser, varvid främst medieinstitutionerna får mer makt. Det kan handla om medieföretag, men även företagen som äger och säljer digitala lösningar och innehåll. Under pandemin har till exempel företaget Zoom Video Communications marknadsandel ökat lavinartat och blivit ett av de viktigaste verktygen för högre lärosäten i Sverige (Techradar, 2021). Det ger företaget mer kontroll även över innehållet som produceras på deras plattform, eftersom det är företaget som tar fram de olika tekniska lösningarna. Kontrollen består i både hur och vad det är som presenteras på plattformen. Lärosäten kan även ändra strukturer och arbetssätt till förmån för de olika plattformarna. Den femte nyckelfaktorn, Asp skriver om, handlar om *sociala förändringar*, som betyder att samhälleliga institutioner, som till exempel skolan, på både mikro-som makronivå förändras på grund av medialiseringen (Asp, 2014).

Medieforskarna Magnus Fredriksson och Josef Pallas menar att forskare som använder det institutionella perspektivet anser att medier förändrar andra institutioners funktioner och särdrag och att en av de viktigaste bakomliggande orsakerna till detta är mediernas logik. En av de svagheter som Fredriksson och Pallas ser i det institutionella perspektivet är emellertid att medialiseringsprocessen tenderar att bli tolkad som linjär och deterministisk, eftersom medierna blir dominerande. Därmed ges medierna mycket stor makt och individer, grupper och institutioner bedöms ha lite utrymme för att agera (Fredriksson & Pallas, 2014). Fredriksson och Pallas anser att medialiseringen ska ses som en process där medier och organisationer relaterar till varandra aktivt,

inte bara med utgångspunkt i de rådande institutionella idéerna, praktikerna och teknologierna, utan även med en mer eller mindre explicit ambition att ändra dessa idéer, praktiker och teknologier. Deras tolkning och metodologi möjliggör studier av å ena sidan institutionernas struktur, organisation och andra delar av samhället och å andra sidan de individer och aktörer som påverkas av institutionernas förutsättningar (Fredriksson & Pallas, 2014). Inom medialiseringsprocessen finns det en ständig förhandling mellan organisationen och medierna, och förhandlingen samt processen pågår på olika nivåer i organisationen. Eftersom förhandlingen fortskrider även genom olika mediebruk, relationer och dokument och inte bara genom medieproduktioner går det utifrån Fredriksson och Pallas perspektiv att undersöka om institutionerna är medialiserade och även relatera det till de individuella aktörernas praktiker, regler och teknologier (Fredriksson & Pallas, 2014). Det är viktigt att ta i beaktning när skolan studeras att resultaten tolkas på ett sådant sätt att de inte per automatik ge mer makt till medierna än vad som är reellt.

Att finna bristerna och möjligheterna

Couldry och Hepp (2013) konstaterar att det är först de senaste decennierna som medieforskningen har börjat att fokusera på medialisering. Att studera medialisering var ett behov som uppstod för att kunna studera hur media/medier i bred mening påverkar det vardagliga livet och våra sociala ytor.

Utifrån den tidigare forskning som finns med i texten och de resultat som publicerats angående förståelsen av digitala medier hos ungdomar och undervisningen i skolan framstår behovet av att forska mer inom området som stort. Tidigare studier visar att undervisningen behöver kompletteras. För att på ett effektivt sätt skapa förståelse för vad för slags kunnskap som behövs, borde det vara av prioritet att börja med att genomföra en kompletterande kunnskapsinventering av eleverna i skolan, liknande den studie som OECD genomförde angående 15-åringars kapacitet att skilja mellan fakta och åsikter. Dessa studier skulle kunna belysa vad för slags medie- och informationskunnskap som eleverna och lärarna besitter för att därigenom komma fram till vilka ytterligare insatser som behövs för att elevernas och lärarnas MIK ska kunna stärkas. Nygren och Guath (2020) har genom sina studier påbörjat en sådan inventering där de har kommit fram till att: ”Här behövs det uppenbarligen mer träning i att ifrågasätta författaren och beakta bakomliggande syften” (Nygren & Guath, 2020:169). Inventeringen behövs också för att ta reda på vad eleverna faktiskt kan och vad de uppfattar att de kan, eftersom Nygren et. al. kommer fram till att de två delarna inte korrelerar med varandra. Här behöver eleverna lära sig att bli mer uppmärksamma på vad de inte kan för att stärka deras förmåga och urskilja sina behov (Guath et. al, 2020). Behovet av en inventering av kunnskapen för att komma fram till vilken slags kunnskap som behöver förstärkas kan relateras till Asps (2011) medialiseringsteori där oberoende, ökat medieberoende och maktskifte är viktiga beståndsdelar. Eleverna i skolan ska lära sig att bli aktiva deltagare i samhället. Om eleverna inte har tillräcklig MIK, kan det leda till maktskiften i de olika delarna i samhället som de kommande generationerna befinner sig i genom att de som går ut skolan utan tillräcklig MIK sedermera kommer att få positioner i arbetslivet. Utifrån deras nivå av MIK kan därefter institutioner påverkas och påverka. För att maktskiften ska uppstå behöver institutioner anpassa sig och bli beroende av media. Fredriksson och Pallas (2014) poängterar individernas betydelse i processen. Om eleverna går ut skolan utan tillfredställande MIK vet de inte hur de ska använda verktygen de har till sitt förfogande, som till exempel hur de ska tolka och värdera texter och hur de själva använder de digitala verktygen för att stärka demokratin. Om inte individerna har ett tillräckligt starkt MIK finns det risk att det enbart är medieinstitutionerna som får makt.

Vad kan bristen bero på? Det är angeläget att inte bara ta reda på var det finns för brister utan även vad bristerna beror på för att implementera rätt metoder och verktyg. En anledning till att undervisningen får kritik i Skolinspektionens rapport (2018) och varför eleverna har svårt att skilja mellan fakta och åsikter kan vara tiden. Det är många ämnen och områden som det ska undervisas i. Finns det tillräckligt med möjligheter att lära sig MIK i lärarutbildningarna? Eller är det tidsbrist i skolan som leder till svagt MIK hos eleverna? Utifrån den komplexitet som medialiseringen och digitaliseringen utgör kan det ifrågasättas om kritiken mot skolor och lärare är rättvis. Det är möjligt att det är i läroplanerna, innehållet i lärarutbildningarna och i ämnenas struktur som problemet har etablerat sig. Det har tagit lång tid att implementera digitaliseringen i skolundervisningen, konstaterar Seufert och Scheffler, som bland annat forskar på digital kompetens (2016). Det har medfört att området är eftersatt. De som undervisar i ämnet behöver dessutom själva vara kunniga på medialisering och digitalisering för att de ska kunna använda sig av de verktyg som finns att tillgå och då inte bara i termen tekniska verktyg utan även verktyg relaterat till förståelse och tolkning av innehåll. För att undervisningen ska kunna ge komplett resultat behöver lärarna vara experter. Med ett starkt MIK hos läraren kan hen förklara och lägga upp sin undervisning genom att anpassa lektionerna till olika klasser och ämnen. Det verkar emellertid vara svårt att uppnå den kunnigheten, eftersom MIK får väldigt liten plats, om någon plats, när studenterna samtidigt i lärarutbildningen ska fördjupa sig i ett eller två ämnen och där MIK bara återfinns som en liten del i den pedagogiska och didaktiska delen av lärarutbildningen. För att täcka behovet av MIK hos lärarna behövs samtidigt en kompetensförsörjning av de lärare som vi redan har i skolorna.

Det finns olika vägar att gå för att stärka elevernas MIK. Ett exempel är att skapa tid i elevernas schema för MIK, i olika ämnen. Ett annat sätt att ta sig an problematiken med elevers svagheter i källkritik i digitala medier och MIK är att det skapas ett ämne enkom för att uppfylla dessa behov. Frågan är om det är realistiskt, då elevernas schema redan är fulla. Det finns även en risk att MIK blir isolerat. Det betyder att eleverna går på lektioner i MIK, men att de kan ha svårt att se hur den kunskapen de har inom MIK ska implementeras och interageras med andra ämnen och situationer som de befinner sig i, både i skolan och utanför skolan. MIK är inte ett isolerat kunskapsområde utan kommer per automatik in i många ämnen, eftersom medialiseringen och därmed digitaliseringen återfinns överallt i samhället. Det vore därför fördelaktigt om MIK integrerades i flera ämnen på ett naturligt sätt där det finns en tydlig koppling mellan skolinnehållet och hur vår samtid ser ut. Det skulle emellertid vara möjligt att lägga grunderna inom ett eller ett begränsat antal ämnen som till exempel samhällskunskapen som tack vare sin komplexitet och tvärvetenskapliga karaktär skulle vara en bra bas för MIK. I samhällskunskapsämnet och även ämnena svenska och historia finns dessutom redan undervisning i källkritik och det bör fortsätta och det är viktigt att även den undervisningen utvecklas och hittar vägar för att lösa problem, som till exempel problematiken att elever har svårt att värdera och förstå en historisk person för att eleverna inte uppfattar kontexten som den historiska personen befinner sig i (Johansson, 2019). Vidare står det i kursplanerna i ämnet samhällskunskap att eleverna ska lära sig att bli demokratiska medborgare och vara en del av samhället, varför MIK på ett naturligt sätt skulle kunna vara en del av samhällskunskapsämnet och eftersom MIK även relateras till yttrandefriheten och pressfriheten (Carlsson, 2019:b).

Att implementera MIK i ett eller två ämnen skulle ha fördelar för övriga ämnen. Inom ämnet idrott och hälsa kan de då till exempel problematisera och arbeta med hur eleverna ser på sina kroppar och hälsa utifrån hur de ser och tolkar sociala medier utan att idrott- och hälsoämnet först måste stärka

elevernas MIK (jmf. Goodyear et.al, 2021). Inom Naturvetenskapen kan MIK komma in på olika sätt, både som metod, men även vad det är eleverna följer i digitala medier och lära sig vad som är sant och falskt inom till exempel biologi och näring. Här går det att lära ut hur de ska förstå texter som behandlar näringsämnen vi behöver få i oss och hur det korrelerar till vad eleverna läser och ser digitalt. Genom MIK kan eleverna lära sig att förstå hur texterna och bilderna i de sociala medierna är biologiskt och fysiologiskt realistiska och hur de kan relateras till en sund kropp. Det finns naturligtvis oändligt med perspektiv och innehåll till olika ämnen och detta är bara några exempel. Viktiga ämnen, som det idag förväntas undervisas i är genus, sexualitet, etnicitet. Här kan MIK bli essentiellt för att skapa demokratiska, engagerade medborgare. Inom digitala medier finns det en uppsjö med exempel som går att ta in i undervisningen relaterat till genus, sexualitet och etnicitet. Några exempel är flödet av pornografi på nätet, ”Me too”- rörelsen som påverkade en stor del av världens länder eller förståelsen för andra länder och etniciteter via den digitala världen. Även inom yrkesämnen kan MIK vara en del av undervisningen som till exempel när lärarna arbetar med informationsfilmer som pedagogiska verktyg, digitala manualer, digitala animerade och rörliga bilder. De behöver kunskap om hur de kan tolka eftersom eleverna lever i en digital värld och tolkar sin verklighet utifrån den värld de befinner sig i och de referensramar som de besitter. Ytterligare ett ämne är historieämnet som redan berörts genom Patrik Johanssons resultat i sin avhandling, där han kommer fram till att eleverna har svårt att tolka historiska personers agerande, då det värderar handlingarna utifrån sina egna referensramar (Johansson, 2019). Om eleverna lär sig att tolka historiska personer kan den kunskapen appliceras på förståelsen av andra människor i andra delar av världen som eleverna kommer i direkt kontakt med eller läser eller ser om digitalt. Eventuellt skulle en synergieffekt kunna uppstå där eleverna genom att lära sig förstå historiska personer kunna skapa en bättre förståelse för tolkningen av personer i andra delar av världen och andra kulturers agerande och även tvärtom att förståelsen för andra personer i andra delar av världen och kulturer kan användas för att få eleverna att förstå och värdera historiska personer.

En annan lösning för att stärka MIK bland eleverna vore att det finns personal på skolan som är specialutbildade på MIK. Det finns ett akademiskt ämne som heter Medie- och kommunikationsvetenskap. MIK- lärare med utbildning i medie- och kommunikationsvetenskap eller motsvarande skulle kunna undervisa eleverna. En lösning skulle kunna vara att skapa lärarutbildningar där medie- och kommunikationsvetenskap kombineras med pedagogik, didaktik och nätjuridik. Precis som det sedan flera år finns IT-pedagoger på skolorna skulle skolorna kunna få krav på sig att anställa MIK-pedagoger. Ämnesinnehållet skulle kunna ingå i samhällskunskapsämnet, alternativt i flera ämnen, men med tyngdpunkten i samhällskunskapsämnet. Med hjälp av MIK-pedagoger löser sig kompetensförsörjningen på skolorna och istället för att alla lärare ska lära sig lite grand med hjälp av kompetensutveckling finns det några som är experter. Det skulle även lösa problematiken i lärarutbildningen där det kan vara svårt att hitta mer utrymme i kursplanerna för mer MIK. Fredriksson och Pallas (2014) skriver att medialiseringsprocessen pågår på flera nivåer som exempelvis den institutionella, men även på individnivå. Anställda MIK-pedagoger skulle kunna ha en betydande påverkan på den processen i positiv mening. Skolan behöver ge eleverna förutsättningar som resulterar i att eleverna får verktyg så att det kan förstå samtiden och medietvecklingen bättre än vad vi som befinner oss här och nu kan. Utifrån de rapporter och granskningar som presenterats skulle MIK-pedagoger i skolan kunna vara en lösning för att övriga lärare ska kunna fortsätta att fokusera på och fördjupa sig i sina egna ämnen och lära ut det som de är experter på.

Framtida forskning

För framtida forskning skulle det vara intressant att angripa ämnet utifrån ett mer filosofiskt perspektiv. Den stora internetutbredningen kom i mitten av 1990-talet. Vi fick ett verktyg som rent konceptuellt var svårt att omfamna utifrån den förmåga och kunskap som fanns om världen och tekniken och dess påverkan fram tills dess. Hela samhället och vårt sätt att förhålla oss till samtiden och samhället förändrades och behövde förändras på grund av den digitala utvecklingen och även om inte allt hände på en gång var och är utvecklingen förhållandevis brutal på grund av sin hastighet och nya funktioner, processer och fenomen. När barnen och ungdomarna ser krigsnyheterna från Ukraina, som texten börjar med, ska de förhålla sig till en föränderlig värld utifrån framförallt medierna och då behövs mycket medie- och informationskunnighet. De är dessutom uppväxta med digitala medier till skillnad mot generationerna före dem, vilket medför att det inte är troligt att föräldrarna eller andra vuxna har tillräcklig kunskap om medierna för att hjälpa ungdomarna inklusive lärarna. Vi är i en tid där medialiseringen och digitaliseringen är så pass omvälvande att vi har svårt att förhålla oss till dagens världsallt och det kan behövas decennier eller sekler av generationer innan människan slutligen klarar av att förhålla sig till den nya världen. Ett exempel på framtida forskning vore därför att studera och problematisera förståelsen av samtiden och medieutvecklingen ur ett mer filosofiskt perspektiv.

REFERENSER

- Asp, K. (2011). Medialisering – begreppet, orsak och verkan. Red. Fornäs, J. & Kaun, A. (red.) *Medialisering av kultur, politik, vardag och forskning Riksbankens Jubileumsfonds forskarsymposium i Stockholm 18–19 augusti 2011*. Huddinge: Södertörns högskola. Microsoft Word - Medialisering.docx (johanfornas.se).
- Asp, K. (2014). Mediatization: rethinking the question of media power. i Lundby, K. (red.) *Mediatization of Communication [Elektronisk resurs]*, 349–373. De Gruyter Mouton.
- Bengtsson, s., & Jansson, A. Media and basic desires: An approach to measuring the mediatization of daily human life. *The European journal of communication research*.
<https://doi.org/10.1515/commun-2019-0122>
- Carlsson, U. (2018). Konklusioner och ett framåtblickande scenario. Carlsson (Red.) *Medie- och informationskunnighet i den digitala tidsåldern. En demokratifråga*. Nordicom. FULLTEXT01.pdf (diva-portal.org).
- Carlsson, U. (2019:a). Media and Information Literacy: Field of Knowledge, Concepts and History. Carlsson (Red.). *Understanding Media and Information Literacy (MIL) in the Digital Age A Question of Democracy*. Department of Journalism, Media and Communication (JMG). (PDF) *Understanding Media and Information Literacy (MIL) in the Digital Age. A Question of Democracy* (researchgate.net).
- Carlsson, U. (2019:b). How to Organize Media and Information Literacy (MIL) on the National Level?. Carlsson (Red.). *Understanding Media and Information Literacy (MIL) in the Digital Age A Question of Democracy*. Department of Journalism, Media and Communication (JMG). (PDF) *Understanding Media and Information Literacy (MIL) in the Digital Age. A Question of Democracy* (researchgate.net).
- Couldry, N., & Hepp, A. (2013). Conceptualizing Mediatization: Contexts. Traditions. Arguments. *Communication Theory*, 23(3). (s. 191–202). doi:10.1111/comt.12019
- Eristi, B., & Erdem, C. (2017). Development of a Media Literacy Skills Scale. *Contemporary Educational Technology*, 8(3), 249-267. DOI:10.30935/cedtech/6199
- Fredriksson, M. & Pallas, J. (2014). Media enactments Where to look for inspiration in mediatization studies. Pallas, J, Strannegård, L. & Jonsson, Stefan (red.). *Organizations and the Media. Organizing in a Mediatized World*. (s. 308–323). Routledge.
- Goodyear, V., & Andersson, J., Quennerstedt, M., Vaera, V. (2021). Skinny girls: young girls' learning processes and health-related social media. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2021.1888152>
- Gustafsdotter, J., & Nyberg, H. (2019) Everything Is New. Nothing Has Changed MIL in a changing news media landscape. Carlsson (Red.). *Understanding Media and Information Literacy (MIL) in the Digital Age A QUESTION OF DEMOCRACY*. Department of Journalism, Media and Communication (JMG). (PDF) *Understanding Media and Information Literacy (MIL) in the Digital Age. A Question of Democracy* (researchgate.net).
- Jansson, A. (2013). Mediatization and Social Space: Reconstructing Mediatization for the Transmedia Age. *Communication Theory* 23, 279–296. doi:10.1111/comt.12015. Mediatization and Social Space: Reconstructing Mediatization for the Transmedia Age - Jansson - 2013 - Communication Theory - Wiley Online Library.
- Johansson, P. (2019). *Lära historia genom källor Undervisning och lärande av historisk källtolkning i grundskolan och gymnasieskolan*. [Doktorsavhandling, Stockholms universitet]. Diva. FULLTEXT01.pdf (diva-portal.org).
- Nygren, T., & Guath, M. (2019). Swedish teenagers' difficulties and abilities to determine digital news credibility. *Nordicom Review*, 40(1), 23–42. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0002>

- Nygren, T., & Wiksten Folkeryd, J., & Liberg, C., & M. (2020). Hur motiverar gymnasieelever sina bedömningar av trovärdiga och vilseledande digitala nyheter?. *Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education*, 152-178. [Nordidactica \(dica-portal.org\)](https://nordidactica.dica-portal.org).
- Seufert, S., & Scheffler, N. (2016). *Developing digital competence of vocational teachers. International Journal of digital literacy and digital competence*, 7, (1), 50-56.
DOI:10.4018/IJDLDC.2016010104
- Skolinspektionen. (2018). *Undervisning om källkritiskt förhållningssätt i svenska och samhällskunskap. Tematisk kvalitetsgranskning 2018* (Diarienummer: 400-2017:7326).
Regeringen. Rapport om källkritik skolinspektionen 201.pdf
- Skolverket. (2010). *Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. (SKOLF 2010:37). Läroplan förskolan 2011.pdf
- Skolverket. (2010). (Reviderad 2019). *Läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet 2018*. (SKOLF 2010:37). Läroplan förskolan 2011.pdf
- Statens medieråd. (2017). *Kartläggning av insatser som syftar till stärkt medie- och informationskunnighet*. Redovisning av regeringsuppdrag Ku2017/01610/MF. Insatser för att stärka MIK.pdf
- The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021). *21st-Century Reader. Developing literacy skills in a digital world*. PISA.pdf

Digitala sidor

- Antagning.se. (2023). Hitta utbildningar på Antagning.se - Antagning.se.
- Jones, N. (2021). Zoom and Microsoft teams were the big software winners in pandemic. Tachradar.com Zoom and Microsoft Teams were the big software winners in pandemic - Opera News (dailyadvent.com).
- Nordicom. (2021). *Nordicom*. Nordicom | University of Gothenburg (gu.se)
- Skolverket. (2023). *Läroplan för program och ämnen i gymnasieskolan. Ämne - Svenska* (Gymnasieskolan) - Skolverket.
- Skolverket. (2023). *Läroplan för program och ämnen i gymnasieskolan. Ämne - Samhällskunskap* (Gymnasieskolan) - Skolverket.
- Statens medieråd. (2021). *MIK- Sveriges kunskapsbank*. Statens medieråd.se. MIK Sveriges kunskapsbank - Statens medieråd (statensmedierad.se).
- Tidningsutgivarna. (2023). *Mediekompass.se*.

Rörliga bilder

- Johanna, Thulin Bratten. (ansvarig utgivare). 2022. *TV4 Morgon*. TV4 Media (Bonnier broadcasting).
- Friborg, C. (ansvarig utgivare). 2022. *SVT Morgonstudion*. Sveriges television AB.

Vol 17, nr 3 2023

Redaktionen har ordet

Sara Irisdotter Aldenmyr

Rektorers rörlighet i Sverige: En kunskapsöversikt

Katina Thelin & Sandra Lund

Den partiska omsorgen i elevrelationer

Mimmi Norgren Hansson

Kroppsovingslärares credo

- deras refleksjoner i lys av van Manens begrep om pedagogisk takt

Ove Olsen Sæle, Bjørg Oddrun Hallås & Gunn Helene Engelsrud

Uppdrag forskningscirkel: Ett ULF-projekt på landsbygden

Josefina Eliaso Magnusson & Per Nordén

Medie- och informationskunnighet är mer än bara källkritik och tekniskt kunnande. Vilka behov är det som behöver mötas och hur?

Marit Nybelius